

TÜRKİYE'DEKİ İHTİSAS GÜMRÜK UYGULAMASINA TABİ ORMAN ÜRÜNLERİ EŞYASI ÜZERİNE ARAŞTIRMA

1. Abdülkadir Soygüder¹

ORCID No 0000-0003-4018-1697

Başvuru Tarihi: 15.12.2023

Kabul Tarihi: 14.01.2024

Yayın Tarihi: 23.03.2024

ÖZET

Bu çalışmada; Türkiye'de uygulanmakta olan ihtisas gümrük uygulaması hakkında bilgi verilecek, Türkiye'nin bu uygulamaya neden ihtiyaç hissettiğine değinilecek, ihtisas gümrükleri ve ihtisasa konu eşyalar belirtilecektir. Bu uygulama hakkında literatürdeki farklı değerlendirmelere ve tavsiye niteliğinde görüşlere de yer verilmiştir. Özellikle orman ürünleri ihtisas gümrüklerinin neler olduğu, GTİP bazında ihtisasa konu eşyaların Türkiye'ye ithalat değerleri, orman ürünleri ihtisasa yetkili gümrük idarelerinin son on yıllık ithalat değeri incelenmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 28786 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Tebliği'nin Ek-2'sinde 48 adet gümrük idaresi sayılmıştır. Bu gümrük idarelerinden verisine erişilebilen 46'sının son on yıllık ithalat verileri dolar bazında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'ten çekilmiş ve düzenlenmiştir. Tebliğin Ek-2'sinde belirtilen ihtisasa konu eşyaların GTİP kodları Uluslararası Ticaret Merkezi (Trademap) sistemi üzerinden sorgulanarak Türkiye'nin ithalat değeri elde edilmiş ve tablo haline getirilmiştir. Elde edilen veriler (yıl bazında) karşılaştırıldığında; orman ürünlerine ihtisas yetkisi verildiği gümrüklerin toplam ithalat miktarı, Türkiye'nin toplam ithalatının %50 civarında paya sahip olduğu görülmüştür. İhtisasa tabi orman ürünlerinin bu gümrüklerdeki toplam sahip olduğu pay (tüm zamanlarda) %1 değerine bile ulaşamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca dayanarak orman ürünleri ihtisas gümrük uygulamasının dış ticarete tarife dışı engel sayılamayacağı yorumu yapılabilir. Orman ürünlerinde ihtisas gümrük uygulaması hakkında literatürde yeteri kadar çalışma olmadığı ve bu çalışmanın literatüre bir önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İhtisas Gümrükleri, Orman Ürünleri, İthalat, GTİP, Dış Ticaret

RESEARCH ON FOREST PRODUCTS SUBJECT TO SPECIALIZED CUSTOMS APPLICATION IN TURKEY

ABSTRACT

In this study; Information will be given about the specialized customs offices application in Turkey. It will be mentioned why Turkey needs this application, specialized customs offices and items subject to expertise will be specified. Different evaluations and advisory opinions in the literature about this application are also included. In particular, it is stated what are the specialized customs offices of forest products and the import values of the goods subject to expertise to Turkey on the basis of Harmonized System Code (HSC) were investigated. The import value of specialized customs offices authorized to import forest products for the last ten years was examined. The import data of the last ten years of the 48 customs administrations listed in Annex-2 of the relevant communiqué were obtained from the Turkish Statistical Institute (TUIK) on a dollar basis and rearranged in a table. The HSC codes of the goods subject to the expertise specified in Annex-2 of the Communiqué were queried through the International Trade Center (ITC-Trademap) system, and the import value of Turkey was

¹Abdülkadir Soygüder, Ticaret Bakanlığı, abdulkadirsoyguder@hotmail.com

obtained and tabulated. When the data obtained (on a yearly basis) are compared; It has been observed that the total import amount of the customs, which is authorized to specialize in forest products, has a share of around 50% of Turkey's total imports. When the data obtained are compared, it is concluded that the share of forest products in specialized customs offices does not even reach 1%, which can be interpreted that the application of forest products specialized customs offices cannot be considered as a non-tariff barrier in foreign trade. It is thought that there are not enough studies in the literature about the application of specialized customs offices in forest products and this study will make an important contribution to the literature.

Keywords: Specialized Customs, Forest Products, Import, HSCode, Foreign Trade

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu (TDK)'ya göre; ihtisas kelimesinin birinci anlamı duygu/duygulanma, ikinci anlamı ise uzmanlaşmadır. Başaran (2018: 4) yaptığı çalışmada; iktisat biliminin en önemli düşünürlerinden olan Adam Smith'in 1776 yılında kaleme aldığı *Ulusların Zenginliği* adındaki kitabına değinmiş, bir ülkenin var olan zenginliğinin artmasındaki en temel etkenlerin iş bölümü ve uzmanlaşma olduğunu rapor etmiştir. Çalışmada Smith'e göre uzmanlaşma vasıtasıyla oluşabilecek gelişimlerin ülkelerin ekonomilerinde ve ticari etkinliklerinde artışa sebebiyet verebileceği vurgulanmıştır. Fakat Smith; ticarete getirilecek her türlü engelin kaldırılıp piyasayı kendi haline bırakılırsa iş bölümü ve uzmanlaşmanın bu sayede zenginliği artırabileceği hususuna dikkat çekmiştir. Bu bağlamda; uzmanlaşma veya ihtisaslaşma aslında birçok alandaki işlerin daha düzenli, kontrollü, hızlı, etkin ilerlemesini sağlar diyebiliriz. Smith'in vurguladığı gibi uzmanlaşmanın bu ilerlemeyi vermesi için; otoritelerin dış ticarete bir engel oluşturmaması veya uzmanlaşmanın engelleme aracı olarak kullanılmaması esas olmalıdır.

Türkiye; Gümrük Birliği (GB)'ne 1996 yılında dâhil olmasıyla beraber 1615 sayılı Gümrük Kanunu yetersiz hale gelmiş ve 1999 yılında 4458 sayılı Gümrük Kanunu düzenlenmiştir. 4458 sayılı Gümrük Kanunu; hem GB hem de Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün anlaşma hükümlerine cevap verebilecek niteliklere sahip olmuştur. 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 10' uncu maddesinin c bendinde; Bakanlığın, gümrük mevzuatının doğru olarak uygulanması için gerekli gördüğü bütün önlemleri alacağı hüküm altına alındığı belirtilmiştir. Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 640 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamesi'nin yetki maddesi ve 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 10. maddesi uyarınca gelişen yeni teknoloji ve düzenlemelere göre ihtisas gümrükleri kurulması sağlanmıştır (Karakoç, 2008: 76 ve Yağan, 2013: 212).

2. İHTİSAS GÜMRÜK UYGULAMASI

Türkiye'de 1993 yılından itibaren uygulanan ihtisas gümrüğü uygulaması, mevzuatla belirlenen eşyaların gümrük işlemlerini yine mevzuatla belirlenmiş gümrük idarelerinde tamamlanmasının yükümlülere mecburi kılınmasıdır. Belirlenen bu eşyalar; otomotiv, tekstil, petrol-petrol türevleri (ham petrol, akaryakıt), sürekli akış halindeki eşya (elektrik, boru hattıyla gelen LPG, doğalgaz), gübre, hurda (atık, metal vb.), telsiz ve telekomünikasyon cihazları, pil, akümülatör, çakmak, porselen-seramikten sofralar ve mutfak eşyası, düz cam, halı, deri-deriden mamul eşya, ayakkabı, mobilya, küçük ev aletleri, alkollü içki, çay ve zirai karantinaya tabi bazı orman ürünleridir (Öztürk vd., 2015: 104). Bu eşyaların bazıları özellikli eşya iken bazıları da ithalatı belirli kurumların ön iznine bağlı olabilmektedir. İhtisas gümrük uygulamanın amacı; belirlenen bazı eşyaların Türkiye'ye ithalinde serbest dolaşıma giriş rejimine ait gümrük işlemlerini yapacak gümrük idarelerinde uzman kadro ve denetime yardımcı olacak donanımların hazırda bulunması, zorunlu standartları uygulamak, kıymet-tarife-menşe gibi önemli hususlar bakımından daha verimli gümrük kontrollerin sağlanmasını temin edebilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2022: 2). İhtisas gümrük uygulaması ihracatta da kullanılmakta ve bir çalışmada; ihracatçıların gümrüklerle ilgili yaşadıkları sorunlar incelenmiş ve özellik arz eden eşyaların (tekstil, kimya, gıda, makine) gümrük işlemleri için uzman personel kıtlığı sebebiyle yeterince denetimin yapılamadığı ve ihracatta kıymet araştırması işlemine neden olduğu yorumuna yer verilmiştir (Demir, 2013: 90). İhtisas gümrük uygulaması aslında gümrük sistemlerindeki karışıklığı gidermek, özellik arz

eden eşyanın daha uzman personel tarafından denetimini yapmak amacıyla kurulurken; bu amaç dışında kullanılmasıyla dış ticareti kısıtlayan tarife dışı engelleme dönüştürülmektedir (Dalkıran,1998: 130).

Eşya ithal edildiğinde yapılacak denetim ve kontrollerin sağlıklı olması için özel teçhizat ve donanımın ithalat gümrük idaresinde mevcut olması ve bunu yapacak personelin de işin ehli olması gereklidir. Bu tarz eşyanın kontrolleri için uygun ekipmanlarla donatılması ve uzman personelin istihdam edilmesi her gümrük idaresinde mümkün olamamaktadır. Çünkü her gümrük idaresinde bu donanım ve istihdam çok fazla maliyet gerektirebilmektedir. Eşyanın güvenilirliğinin, denetiminde kontrollerin verimli yapılması, düşük kıymetli beyanların önüne geçilmesi, ithal edilen eşyanın zorunlu olan standartlara göre üretilip üretilmediğinin tespiti, toplum ve çevre sağlığı için eşya uygunluğunun denetimi ithalata yetkili bazı gümrük idarelerinde yapılarak ithalatın gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır (Öztürk vd., 2015: 105).

Bir çalışmada ihtisas gümrük uygulamasını; teknik, idari ve çevre ile ilgili tarife dışı engeller başlığı altında incelenmiş ve bu uygulamayı idari bir engel olarak nitelemiştir. Türkiye gibi diğer ülkeler de bu tarz tarife dışı engellemeleri kullandığından bahsetmiştir. Örnek olarak; Fransa hükümeti, video kaset ithalatını kısıtlamak için 1982 yılında bir yasal düzenleme çıkardığı ve video kaset ithalatının sadece Poitiers'de (Fransa'nın kuzey limanlarından uzak bir kasaba) kurulan gümrük idaresine yetki verdiği belirtilmiştir. Bu sayede video kaset ithalatına idari yollarla engelleme yapılarak korumacı bir yaklaşım sergilediği ifade edilmiştir. Hatta Japonya, Hollanda, Almanya; Fransa'nın bu uygulamasından şikâyetçi olduğu ve dış ticareti kısıtlayan özellik taşıdığı için tarife dışı engellerden biri olarak değerlendirildiğini rapor etmiştir (Karakoç, 2008: 81). Bu çalışmadan anlaşıldığı üzere aslında birçok Avrupa ülkesi her ne kadar AB uygun görmese de ihtisas gümrük uygulamasını kullandığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin 2023 ihracat hedeflerine ulaşabilmek ve dış ticaret açığını azaltmak için; ithalat sebebiyle rekabet gücü düşen ülke içi üreticilerin, Bakanlık tarafından ya gümrük tarifeleriyle veya tarife dışı engellerle desteklenmesi amaçlanmıştır (Erdoğan, 2016: 27-28). Bazı çalışmalar ihtisas gümrük uygulamasını tarife dışı bir engelleme olarak görürken bazı çalışmalar bunun tersini savunmuşlardır.

İhtisas gümrük uygulaması hem DTÖ hem de Avrupa Birliği (AB) tarafından bir tarife dışı engel uygulaması olduğu savunulmuştur. Türkiye ise bu uygulamayı tarife dışı engel olarak görmemekte, aksine gümrük işlemlerini kolaylaştırma ve hızlandırma olarak değerlendirmektedir. İhtisas gümrüğüne tabi eşyalar incelendiğinde, bu eşyaların ithalatında rekabetin daha çok olmasından kaynaklı ithalatın fazlaca meydana gelmesi sonucu yerli üreticinin olumsuz etkilenebileceği değerlendirilmiştir. Mevzuatla belirlenmiş bu eşyaların belirli şehirlerdeki belirlenen gümrük idarelerinde ithalat işlemlerinin tamamlanmasını zorunlu kılınmasıyla; ithal edenlerin maliyetlerinde artış yaptırarak yerli üretici korunması hedeflenmiştir. Belirlenen bu eşyaların üretildiği endüstrilerin yoğun olduğu şehirlerde bu ihtisas gümrük idarelerinin kurulması sağlanmıştır. İhtisas gümrük idareleri ihtisas arz eden eşyaların üretiminin yoğun yapıldığı yerlerde kurulmasına dikkat edilmiştir. Fakat Avrupa Birliği bu uygulamayı dış ticarete engel olması sebebiyle eleştirmektedir. Türkiye ise; bu uygulamayı önemli bir ticaret politikası aracı görmekte ve Türkiye'nin verdiği uluslararası taahhütlere uygun olduğu sürece kullanacağı rapor edilmiştir (Öztürk vd., 2015: 105).

İthalat gümrük idarelerinden ithal edilebilecek eşya sayısı örneğin 100 birim iken, ihtisas gümrük uygulaması sonucu iç gümrüğe gidip ithalat işlemlerini yapmak maliyet gerektirdiği için bu 100 birimlik ithalat daha az gerçekleşebilmektedir. Bu da aslında ticaret politikası uygulamalarından olan kota uygulamasına benzeyebilmekte ve teknik bir engel sayılabilmektedir (Dalkıran, 1998: 131).

İhtisas gümrük uygulamasını tarife dışı önlem olarak değerlendiren ve ihtisas gerektiren eşyaların ithalat işlemlerini liman gümrüklerinden alınıp iç gümrüklere verilmesinin daha uygun olacağını savunan çalışmalar vardır. Kütahya'da ihtisas gümrük idaresinin kurulmasını konu alan çalışmada Türk sanayisinin iç bölgelerde ticaretin artırılmasıyla buraların gelişmesinin artırılması, iç bölgelerin lojistik alt yapısının (tren, hava yolu, kara yolu, posta vb.) güçlendirmesinde ve kırsal kesimlerin kalkınmasında etkin olacağı vurgulanmıştır. İç gümrüklerde ihtisas grubu ürünlerin ithalat işlemlerinin yapılmasının aslında tarife dışı bir engelleme şekli olduğu üzerinde durulmuştur. Hazır tüketime elverişli eşya ithalatının iç gümrüklere ihtisas yetkisi verilerek ithalatçıların maliyetini (depolama, transit vb.) artırma ile dolaylı yoldan ülke içi üreticilerin rekabet gücü artırılmış olacağı savunulmuştur. Tarife dışı engelleme şekli olan bu tür ihtisas gümrükleme işlemleri ile ithalatın gerçekleştirilmesi ve ihracatta yerinde gümrüklemenin yaygınlaştırılması gerekliliği ifade edilmiştir (Erdoğan, 2015: 98 ve Erdoğan,

2016: 28). Gümrük tarifelerini konu alan bir çalışmada; en eski dış ticaret politika araçları olan gümrük tarifelerini konu almış ve tarife dışı araçları ise; miktar kısıtlaması, görünmez engeller, tarife benzeri faktörler olarak sıralamıştır (Öztürk, 2012).

Tablo 1. Gümrük Tarife Dışı Araçları Çeşitleri

Miktar Kısıtlaması	İthalat Kotaları
	İthalat Yasakları
	Kambiyo Denetimleri
Tarife Benzeri Faktörler	İthalat Teminatları
	Fark Giderici Vergiler
	Anti Damping Vergisi
	Çok Kurlu Sistemler
	Sübvansiyonu Telafi Eden Vergiler
	Yurtiçi Katkı Zorunluluğu
Görünmez Engeller	
Gönüllü İhracat Kısıtlamaları	

Kaynak: Öztürk, 2012 (Yazar tarafından düzenlenmiştir)

Türkiye, ihracat odaklı bir ekonomik büyümeyi seçtiği için dünyada en çok gümrük kapısına sahip ülkeler arasındadır. Bu bağlamda Türkiye, Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki illerin gelişmesi ve istihdamın artırılması için 1978 yılında sınır ticaretine daha çok önem vermiştir. Sınır ticareti sayesinde komşu ülkedeki yöre halkı ile ikili ticaret ilişkiler kurulmuş, kolay ve daha az maliyetli dış ticaret sağlanmış, kültürel etkileşim oluşmuştur. Sınır ticaretinin gerçekleştiği gümrüklere ihtisas gümrük uygulaması yetkisinin verilmesiyle, sınır ticaretiyle ülkeye ithal edilen eşyaların kalite güvenilirliğinin artacağı hem de dış ticaretle uğraşanlara kolaylık sağlanacağı bir çalışmada vurgulanmıştır (Deniz vd., 2014: 203). Dış ticaret hacmi içinde sınır ticareti hacminin çok az olduğunu, sınır ticaretinin olduğu illerde ihtisas gümrüklerinin kurulması gerekliliğini ve Türkiye'nin sınır ticaretinin yapıldığı gümrük müdürlüklerine ihtisas yetkisi verilmesini savunan başka çalışmalar da vardır (Güneş vd., 2010: 20).

Yapılan baka bir çalışmada; Iğdır'daki sınır ticareti yapan firmalarla görüşmeler yapılmış ve firmaların %88,6'sı ihtisas gümrüğünün Iğdır'da kurulmasından yana görüş bildirirken, %7,1'i ise ihtisas gümrüğünün gereksiz olduğunu belirtmişlerdir. Sınır ticaretinin yapıldığı yerde ihtisas gümrük idaresinin kurulmasıyla; yurda gelen ürünlerde kalitesiz ürünün engellenmesi, ticaret erbablarının zamanlarından ve maliyetlerinden tasarrufuna katkı sağlaması gibi katkıları olabileceği yorumu yapılmıştır (Ağırkaya, 2013: 87).

Sınır kapılarında ihtisas gümrüğünün kurulmasını konu alan bir çalışmada; firmalarla görüşülmüş ve firmaların %98'i olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Sınır ticaret merkezlerinde ithal edilen eşyaların (ithalatçının sorumlu olduğu) ürün güvenliği ve için ihtisas gümrük idarelerinin denetiminden geçmesi gerekliliği rapor edilmiştir. Sınır ticaretinin yapıldığı illerde ihtisas gümrüklerinin olmaması sonucu eşyaların başka bir ildeki ihtisas gümrük idarelerine denetim için nakliyesinin maliyetleri artırdığı belirtilmiştir (Güneş vd., 2010: 15).

Van iline bir ihtisas gümrüğünün kurulmasını savunan bir çalışmada; Van ilinin birçok ülkeye yakın olmasına rağmen ihtisas gümrüklerine çok uzak olması vurgulanmış ve bu durumun Van ilindeki ithalatçı ve ihracatçılar için zaman kaybı ve fazladan mali yük oluşturduğu rapor edilmiştir. Van'da tekstil ve giyim eşyasının çok fazla dış ticarete konu olduğu belirtilmiş ve bu ürünler için İstanbul ve İzmir gibi Türkiye'nin en batı kesiminden gümrük işlemlerini tescil ettirmek yerine Van'da kurulacak bir tekstil ihtisas gümrüğünden yaptırabileceği tavsiye edilmiştir. Kapıköy sınır kapısının modern hale gelmesinden sonra kapının dış ticaretinde artış olduğu belirtilmiş ve sanayicilerin kendi ihtiyaçları için kullanacakları petrol ürünleri için ithalat işlemleri on üç ildeki gümrük müdürlüklerinden yapıldığı ve en yakın ilin Gaziantep olduğu rapor edilmiştir. Demir yolu veya kara yolu vasıtasıyla Türkiye'ye gelip ithalatını Gaziantep ihtisas gümrük idarelerinden yapılmasının zorunlu olması ithalatçılar için maliyet artışı ve zaman kaybına neden olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden en azından sanayicilerin kendi ihtiyaçları için kullanacakları ihtisas eşyalarından; tekstil, gözlük, pil, akümülatör, düz cam, mobilya, porselen,

kimyevi gübre, oyuncak, deri ve mamul eşyalar için Van ilinde ihtisas gümrüğü kurulması tavsiye edilmiştir (Vantso, 2020: 23).

Ticaret Bakanlığı tarafından ihtisaslaşma adımı olarak başka bir adım ise; serbest bölgelerde de ihtisasa gidilerek bazı yerlerde ihtisas serbest bölgelerinin kurulmasıdır. Ar-Ge, katma değeri yüksek ve teknolojik eşyaların ihracattaki payını artırma amacıyla 20/02/2020 yılında ihtisas serbest bölgeleri kurulduğu ifade edilmiştir. Bu bölgelerde bilişim ve yazılım sektörlerinde yapılacak yatırımlarda daha etkin kullanılacağı ve bu uygulamayı sağlayan serbest bölge sayısının artacağı belirtilmiştir. Bu ihtisas serbest bölgeleri Kasım 2023 itibariyle; İstanbul İhtisas Serbest Bölgesi, İstanbul Endüstri ve Ticaret Serbest Bölgesi, Tübitak-Mam Serbest Bölgesi'dir (Ticaret Bakanlığı, 2023: 63).

3. ORMAN ÜRÜNLERİNDE İHTİSAS GÜMRÜK UYGULAMASI

Uluslararası ticaret yapılırken özellikle zirai karantinaya tabi eşyaların ithalinde zararlı böcek, mantar, bakteri gibi türlerin de taşınması yapılmakta ve bu durum ülkelerdeki endemik türlere, toplum-çevre sağlığına olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlamda ülkelerin karantina uygulamaları eşyanın ithali sırasında yapılmakta, eşya serbest dolaşıma girmeden hakkında karar verilmekte, olumsuz sonuçlanan eşya ise kontrolü yapan kurum tarafından mahrece iadesi yapılmaktadır. Karantina ifadesi aslında Latince kelimedir (quadro guinta=kırk gün anlamında). Tarihsel anlamda ithalatta ilk karantina işlemleri veba hastalığından korunmak için gemilerin limanda kırk gün beklemesiyle uygulandığı literatürde ifade edilmiştir. Türkiye'de orman ürünlerinde karantina işlemleri; Tarım Ve Orman Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı'nın müştereken yürüttüğü ihtisas gümrük uygulamaları vasıtasıyla yapılmaktadır. Yapılan bir çalışmada; 2017 yılında Zonguldak ilindeki zirai karantina uygulamasında (çoğunluğu Ukrayna'dan sağlanan) orman ürünleri ithalatının %2,4'ü uygun görülmeyip mahrece iadesi sağlandığı rapor edilmiştir. Bu tarz karantina kontrolleri; Tarım ve Orman Bakanlığı'nın Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü bağlantılı Zirai Karantina Müdürlükleri ile Tarım ve Orman İl Müdürlükleri'nin Bitkisel Üretim ve Bitki Sağlığı Şube Müdürlükleri tarafından yapıldığı ayrıca rapor edilmiştir. Çalışmada; 4401, 4403, 4404, 4406, 4407, 4415 ve 4416 GTİP'te yer alan zirai karantina kontrolüne tabi orman ürünlerinin Türkiye'ye ithaline yetkili yirmi dört il ve kırk sekiz ihtisas gümrük idaresi (Şekil 1) olduğu belirtilmiştir. Zonguldak ilinde ithal edilen orman ürünlerinin ağaç türleri incelendiğinde %91,7'si sarıçam olduğu ve en fazla konukçu türünde (*Monochamus spp.*) zararlılar olduğu belirtilmiştir (Albas vd., 2018: 100). *Monochamus spp.* (vektör böcekler) türünün yerel adı aslında çam olgunluk nematodu olarak bilinir ve bulaştığı ülkenin çam türlerine yıkıcı etkisi olabilmektedir (Karakaş, 2010: 21). Başlıca *Pinus spp.*'lerde gelişirler ve genelde yeni kesilmiş yaş ağaçlara musallat olurlar ki odunda beslenme yolları oluşturarak odunun ticari değerini kaybetmesine sebebiyet verebilmektedirler (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023: 1-4).

Şekil 1. Orman Ürünleri (Ahşap Ambalaj Materyali Hariç) İhtisas Gümrük İdareleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2'de orman ürünlerinden ihtisas gümrük uygulamasına tabi eşyaların GTİP olarak; fasıl, pozisyon ve alt pozisyonuna göre detaylı tanımı verilmiştir.

Tablo 2. GTİP Bazında İhtisas Gümrüklerine Tabi Orman Ürünleri

FASIL	POZİSYON	ALT POZİSYON	Eşya Tanımı
44	4401	440111	İğne yapraklı ağaçlar
		440112	Geniş yapraklı ağaçlar
		440121	İğne yapraklı ağaçların ince dilimleri veya yongaları
		4401221	Okalıptus (<i>Eucalyptus</i> spp.)
		440131	topak halinde odun döküntüleri ve atıkları
		440132	odun briketi
		440139	diğerleri
		440141	testere talaşı
	4403	440311	sedir, çam, ladin, göknar, ülkede yetişmeyen ağaçlar, maden direkleri, tel direkleri
		440312	ceviz, şimşir, dişbudak, zeytin, limon, tik, abanoz, maun, pelesenk, demirhindi
		440321	kerestelik tomruk
		440324	göknar (<i>Abies</i> spp.) ve ladin (<i>Picea</i> spp.)
		440341	koyu kırmızı ve açık kırmızı meranti, meranti bakau ile yuvarlak ağaçlar
		440342	tik ağacı
		440349	Sapelli, afrika maunu ve iroko
		440391	Meşe ağacı (yuvarlak)
		440393	kayın ağacı (yuvarlak)
		440396	Huş Ağacı (yuvarlak)
		440397	Kavak ağacı (yuvarlak)
	440398	Okalıptus ağacı (yuvarlak)	
	440399	Kağıtlık Odun	
	4404	44041	İğne yapraklı ağaçtan çember, sırık, kazık, baston, şemsiye, alet sapı vb eşya için çubuk
		44042	Geniş yapraklı ağaçtan çember, sırık, kazık, baston, şemsiye, alet sapı vb eşya için çubuk
	4406	440611	İğne yapraklı ağaçlardan ahşap demiryolu veya tramvay traversleri; empenye edilmemiş
		440612	Geniş yapraklı ağaçlardan ahşap demiryolu veya tramvay traversleri; empenye edilmemiş
		440691	İğne yapraklı ağaçlardan ahşap demiryolu veya tramvay traversleri; empenye edilmiş
		440692	Geniş yapraklı ağaçlardan ahşap demiryolu veya tramvay traversleri; empenye edilmiş
	4407	440711	Çam ağacından kereste; kalınlık>6 mm
		440712	Göknar (<i>Abies</i> spp.) ve ladin (<i>Picea</i> spp.) ağaçlarından kereste; kalınlık>6 mm
		440713	Ladin (<i>Picea</i> Spp.), Çam (<i>Pinus</i> Spp.), Göknar (<i>Abies</i> Spp.)
		440714	Hemgök (Batı Hemlock (<i>Tsuga Heterophylla</i>) ve Göknar (<i>Abies</i> Spp.))
		440719	Diğer iğne yapraklı ağaçlardan kereste; kalınlık>6 mm
		440721	Maun; Kalınlık>=6Mm.
		440722	Virola. Imbua ve Balsa; Kalınlık >=6 Mm
		440725	Koyu ve Açık Kırmızı Meranti; Meranti Bakau'dan-Döşemelik Ahşap Bloklar, parkeler, parçalar
		440726	Beyaz Meranti; Seraya; Sarı Meranti; Alan-Ağaç Parçalar, parkeler, bloklar
		440727	Sapelli Kalınlık>=6 Mm
		440728	Iroko Kalınlık >=6 Mm
		440729	Rio Pelesenki; Para Pelesenki ve Rose Pelesenk
		440791	Meşe(<i>Quercus</i> Spp.)
		440792	Kayın (<i>Fagus</i> Spp.)
		440793	Akçaağaç; Kalınlık >=6 Mm
		440794	Kiraz; >=6 Mm
		440795	Dişbudak; >=6 Mm
440796		Huş (<i>Betula</i> spp.) ağacından kereste; kalınlık > 6mm	
440797	Kavak ve titrek kavak (<i>Populus</i> spp.) ağaçlarından kereste; kalınlık > 6mm		
440799	Diğer (şimşir, ıhlamur, zeytin, ceviz, gürgen) geniş yapraklı ağaçlardan kereste; kalın > 6mm		
4415	441510	kontrplak/kaplama tahtasından ahşap büyük&küçük sandık.kafes sandık, ambalaj, muhafazalar, kablo makarası	
	441520	ahşap düz paletler; palet kaldırıcılar, ahşap palet sandıklar ve diğer yük tablaları	
4416	441600	ağaçtan varil, fiçi, kova, gerdel, diğer fiçici eşyası ve aksanı	

Kaynak: Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri (OAİB), 2023 ve Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM), 2023 (Yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 4 incelendiğinde; Ek-2’de belirtilen ve orman ürünleri ihtisasına giren GTİP bazındaki eşyaların Türkiye’ye son on yıllık ithalatı görülmektedir. Tablo 4’te en fazla ithalatı yapılan orman ürünü eşya (2023 Eylül itibarıyla) 4407 GTİP’e ait çam ağacından kereste olmuştur. En az ithalatı yapılan eşya ise 4406 GTİP’e ait iğne yapraklı ağaçlardan ahşap demiryolu veya tramvay traversleri (emprenye edilmemiş) eşyadır. Türkiye’nin yıl bazında toplam ithalat değerine kıyasla orman ürünleri ihtisas gümrüklerine tabi eşya tüm zamanlarda %1 düzeyine bile ulaşamadığı görülmektedir. Türkiye’nin 2023 Eylül ayına kadar gerçekleştirdiği toplam ithalat 145.534.464 dolar iken toplam ihtisas gümrüklerine tabi orman ürünleri eşyanın ithalatı 364.343 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın toplam ithalatın %0,3’üne denk geldiği görülmektedir.

Tablo 4. Türkiye’nin GTİP Bazında Orman Ürünlerinde İhtisas Eşyalarının İthalat Değerleri (bin ABD dolar)

YIL	4401	4403	4404	4406	4407	4415	4416	Toplam	EK-2’deki Güm. Müd.	Yüzdelik Dilimi
2013	207.482	107.560	766	904	239.609	22.189	1.362	579.872	129.982.611	0,4
2014	225.860	103.789	1.433	550	279.877	20.390	2.449	634.348	131.143.346	0,5
2015	316.863	89.696	1.763	103	281.418	8.305	712	698.860	116.844.648	0,6
2016	234.983	62.218	1.941	119	236.491	6.930	1.543	544.225	114.729.281	0,5
2017	198.288	33.431	1.762	154	240.147	8.206	1.577	483.565	130.503.500	0,4
2018	208.845	30.894	1.183	212	183.254	8.730	1.167	434.285	127.107.855	0,3
2019	35.748	22.721	737	59	103.432	11.155	1.243	175.095	108.152.560	0,2
2020	29.851	21.021	1.081	106	111.173	7.698	1.685	172.615	114.390.917	0,2
2021	40.725	29.846	944	0	109.811	11.389	2.205	194.920	152.425.747	0,1
2022	73.505	50.244	1.252	455	175.743	13.374	2.545	317.118	186.095.763	0,2
2023 Eylül	93.559	35.534	2.543	135	218.064	12.145	2.363	364.343	145.534.464	0,3

Kaynak: TÜİK, 2023 ve Trademap, 2023 (Yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 5 incelendiğinde; en fazla ihtisasa tabi orman ürünleri ABD, Ukrayna ve Rusya’dan ithalat gerçekleştirildiği görülmektedir. Tablo 5’de sayılan GTİP verilen eşyalar 2019 yılına dek sürekli artışla genellikle bütün ülkelerden sağlanmış ama Covid-19 pandemi etkisiyle 2019 yılında hızlı bir düşüş yaşanmış ve ardından 2020 yılında toparlanmaya başlasa da 2021 yılında tekrar azalmıştır. 2021 yılındaki Ukrayna’dan ithalattaki bu azalma Ukrayna-Rusya savaşından kaynaklanabileceği yorumu yapılabilir.

Tablo 5. İhtisasa Tabi Orman Ürünlerinin En Çok İthal Edildiği Ülkeler

GTİP	Sıra	İhraç Eden Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
4401	1	ABD	80.639	82.151	135.890	110.693	90.634	93.712	18.129	17.150	10.842	35.432
	2	Rusya	179	0	0	428	3	0	2	0		18.498
	3	Kanada	33.992	15.532	32.940	31.159	23.684	30.019	3.801	0	13.408	12.471
4403	1	ABD	6.809	9.243	10.931	8.296	6.096	7.470	5.448	6.765	9.433	17.721
	2	Hırvatistan	845	2.344	1.255	309	156	158	109	1.207	3.872	5.544
	3	Orta Afrika Cumhuriyeti	2.624	2.293	2.725	2.618	843	2.712	1.669	1.117	2.001	5.108
4404	1	Belarus	510	770	740	1.336	1.331	786	373	574	530	1.128
	2	Bulgaristan	101	304	526	324	263	331	327	304	244	69
	3	Ukrayna	41	0	165	73	28	63	37	172	161	38
4406	1	Almanya	0	0	0	0	0	0	0	0		312
	2	Romanya	173	366	56	0	0	37	14	0		143
	3	Avusturya	114	53	0	0	69	81	1	0		
4407	1	Ukrayna	60.311	85.618	108.670	100.710	113.609	80.710	39.213	43.667	32.157	35.941
	2	Rusya	41.853	47.087	46.417	34.804	28.814	25.989	15.153	10.552	14.424	28.346
	3	ABD	11.856	14.120	13.819	8.697	10.292	10.528	8.799	8.242	12.079	20.554
4415	1	İsveç	10.005	8.535	298	337	292	359	3.010	2.970	4.079	3.516
	2	Almanya	1.968	1.454	646	668	737	549	1.517	923	799	2.490
	3	Letonya	311	627	571	653	933	1.050	584	397	971	1.480
4416	1	Fransa	1.274	2.195	633	1.302	1.364	1.058	806	1.413	1.751	2.144
	2	Macaristan	0	87	4	115	163	27	271	173	315	165
	3	Portekiz	0	0	0	0	0	0	2	0		95

Kaynak: Trademap, 2023 (Yazar tarafından düzenlenmiştir).

Tablo 6 incelendiğinde ise; Türkiye’deki Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlükleri (GDTBM) bazında en fazla orman ürünleri ihtisas gümrük müdürlüğüne sahip olan Doğu Marmara GDTBM’dir. Doğu

Marmara GDTBM bünyesinde aynı zamanda Türkiye'nin en fazla ithalat işlemlerinin yapıldığı Derince, Dilovası ve İzmit Gümrük Müdürlükleri mevcuttur. Dikkat çeken bir nokta ise özellikle sınır ticaret merkezlerinde veya sınır kapılarında orman ürünleri ihtisas gümrüklerinin de mevcut olmasıdır. Sınır ticaretinin gerçekleştiği gümrük idarelerinde ihtisas gümrük uygulamasının gerekliliğini savunan ve mevcut olmadığını belirten çalışmalara (Ağırkaya, 2013: 87; Deniz vd., 2014: 222; Güneş vd., 2010: 20) nazaran; orman ürünleri ihtisas gümrüklerinde bu durumun olmadığı söylenebilir. Sınır kapılarındaki orman ürünleri ihtisas gümrük müdürlükleri; Kapıköy, İpsala, Kapıkule, Tekirdağ, Gürbulak, Kars, Sarp, Hopa, Çıldır-Aktaş Gümrük Müdürlükleridir.

Tablo 6. Orman Ürünleri İhtisasa Yetkili Gümrük Müdürlükleri

Sayı	Bölge Müdürlükleri	Gümrük Kodu	Müdürlükler
1	Trakya Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	220500	İpsala Gümrük Müdürlüğü
2		220400	Kapıkule Gar Gümrük Müdürlüğü
3		220200	Kapıkule Gümrük Müdürlüğü
4	İstanbul Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	343100	Ambarlı Gümrük Müdürlüğü
5		340900	Haydarpaşa Gümrük Müdürlüğü
6		340600	İstanbul Posta Gümrük Müdürlüğü
7		343400	Pendik Gümrük Müdürlüğü
8		343200	Sabiha Gökçen Havalimanı Gümrük Müdürlüğü
9	Doğu Marmara Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	410300	Derince Gümrük Müdürlüğü
10		410500	Dilovası Gümrük Müdürlüğü
11		411300	Gebze Gümrük Müdürlüğü
12		410100	İzmit Gümrük Müdürlüğü
13		410700	Sakarya Gümrük Müdürlüğü
14		411500	Karadeniz Ereğli Gümrük Müdürlüğü
15		411600	Zonguldak Gümrük Müdürlüğü
16		411800	Bartın Güm. Md.
17	Uludağ Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	160400	Gemlik Gümrük Müdürlüğü
18		160200	Mudanya Gümrük Müdürlüğü
19		161500	Yalova Gümrük Müdürlüğü
20	Batı Marmara Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	590200	Çorlu Havalimanı Gümrük Müdürlüğü
21		590100	Tekirdağ Gümrük Müdürlüğü
22	Ege Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	350700	Adnan Menderes Gümrük Müdürlüğü
23		351900	Aliağa Gümrük Müdürlüğü
24		351000	Çeşme Gümrük Müdürlüğü
25		352200	Ege Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
26		350300	İzmir Gümrük Müdürlüğü
27		Batı Akdeniz Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	70100
28	70300		Antalya Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
29	Orta Akdeniz Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	331500	Yumurtalık Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
30		330100	Mersin Gümrük Müdürlüğü
31		330500	Mersin Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğü
32		330700	Taşucu Güm. Md.
33	Doğu Akdeniz Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	310600	İsdenir Gümrük Müdürlüğü
34		310100	İskenderun Gümrük Müdürlüğü
35	Doğu Anadolu Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	651000	Kapıköy Gümrük Müdürlüğü
36	Gürbulak Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	41600	Gürbulak Gümrük Müdürlüğü
37		41900	Kars Gümrük Müdürlüğü
38	Kaçkar Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	80100	Hopa Gümrük Müdürlüğü
39		80200	Sarp Gümrük Müdürlüğü
40		80500	Rize Gümrük Müdürlüğü
41			Çıldır-Aktaş Gümrük Müdürlüğü
42			Demir İpekyolu Gümrük Müdürlüğü
43	Doğu Karadeniz Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	610100	Trabzon Gümrük Müdürlüğü
44		610400	Giresun Gümrük Müdürlüğü
45	Orta Karadeniz Güm. ve Dış. Tic. Bölge Müdürlüğü	551100	İnebolu Gümrük Müdürlüğü
46		550200	Ordu Gümrük Müdürlüğü
47		550300	Ünye Gümrük Müdürlüğü
48		550100	Samsun Gümrük Müdürlüğü

Kaynak: TÜİK, 2023 (Yazar tarafından düzenlenmiştir).

4. SONUÇ

İhtisas gümrük uygulaması; ülkelerce idari kararlar verilmiş tarife dışı engel olduğunu DTÖ ve AB tarafından savunulmuştur. Türkiye bu görüşün aksine olarak; gümrük işlemlerinin daha hızlı, etkin, denetimin uzman kişilerce uygun donanımlar vasıtasıyla yapıldığı bir uygulama olarak görmektedir. Türkiye’de ihtisas gümrük uygulamasını yerine getirmek için yetki verilmiş gümrüklerde gerçekleştirilen ithalat değerlerinin Türkiye’nin tüm gümrük idarelerindeki toplam ithalat değerinin yaklaşık %50’sini kapsadığı, orman ürünleri ihtisasa tabi Ek-2’de belirtilen GTİP’teki orman ürünlerinin bu ihtisas gümrüklerindeki ithalat payının ise %0,1-0,6 arasında değişebildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ithalatçıların ihtisasa tabi ithal eşyalarını Türkiye’deki büyük hacme sahip birçok gümrük idaresinden de ithal edebildiği görülmüştür. Eğer ki yukarıda verilen orandan (%50) daha az bulgu çıksaydı; ithalatçılar daha az sayıda seçilmiş gümrüklerden işlem yapmaya zorlanacakları anlamı çıkarılabilirdi. Fakat Ticaret Bakanlığı tarafından bu sorunun üstesinden gelmek amacıyla; özellikle Derince, Dilovası, Körfez Petrokimya, İzmit, Ambarlı, Aliğa, Mersin gibi dış ticarete işlem hacmi epey yüksek olan gümrük idarelerine ve bazı serbest bölgelere, sınır kapılarındaki, havalimanlarındaki gümrük idareleri ile trenle ithalatın yapıldığı gümrük idarelerine bu yetkiyi verdiği görülmektedir. Türkiye’de orman ürünleri ihtisasına tabi eşyaların ithalatına yetkili gümrük idarelerinin coğrafik dağılımı incelendiğinde özellikle deniz yolu vasıtasıyla gelen orman ürünlerinin bu kıyılardaki gümrük idarelerinde ithalatının gerçekleştiği görülmektedir. Liman şehirlerindeki gümrük idarelerine orman ürünleri ihtisas yetkisi verildiği için ithalatçılara bu konuda zorluk yaşatmayacağı görüşüne ulaşılmıştır. Literatürde ihtisasa tabi eşyaların ithalat işlemleri için sınır kapılarındaki gümrük idarelerine de yetki verilmesinin tavsiyesinde bulunulmuştur. Bu sayede sınır kapılarından gümrük işlemlerinin bitirilmesi sonrası ulaşım ve maliyet giderleriyle zaman kaybının önlenebileceği ifade edilmiştir. Türkiye’nin; Doğu Anadolu, Batı Trakya ve Kuzey Irak sınırındaki gümrük idarelerinin hemen hepsi orman ürünleri ihtisas gümrüğüne yetkili oldukları görülmektedir. Ek olarak; sınır kapılarının bulunduğu gümrüklere orman ürünleri ihtisas yetkisi verildiği, iç kesimlerdeki gümrük idarelerde orman ürünleri ihtisas gümrükleri olmadığı görülmüştür.

Bu çalışma sadece orman ürünleri ihtisas gümrükleriyle orman ürünleri ihtisasa tabi eşyaların dış ticaretini (ithalat) incelemiştir. Bu bağlamda diğer ihtisasa tabi eşyaların dış ticaret araştırmalarının yapılması önerilmektedir. Ayrıca ihtisas gümrük uygulamasına tabi orman ürünlerinin ithalatını gerçekleştiren yetkili gümrük idarelerinin mevcut sayısı ve il bazında dağılımı incelendiğinde ise; ihtisas gümrük uygulamasına tabi orman ürünleri için ithalatının tarife dışı bir engel oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Ağırkaya, M.B. (2013). Sınır ticaretinin Iğdır’ın sosyo-ekonomik yapısına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Iğdır.

Albas, E., Yıldız, Y. (2018). Zonguldak ilinde 2015-2017 yılları arasında gerçekleştirilen orman ürünleri ithalatında bitki karantinası uygulamaları. Bartın University International Journal Of Natural And Applied Sciences, 1(2), 100-107.

Başaran, A. (2018). Adam Smith'in iktisattaki denge kavramının gelişimine katkısı 1. Third Sector Social Economic Review, 53(3), 1284.

4458 Sayılı Gümrük Kanunu. (1999). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4458&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden 06 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Gümrük Personeli İle Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2011). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=640&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5> adresinden 06 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Tarım Ve Orman Bakanlığı Kontrolüne Tabi Belirli Ürünlerin Girişine Yetkili Gümrük İdareleri İle Resmi Kontrollerini Yapmaya Yetkili İl Tarım Ve Orman Müdürlüklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğ. (2013).<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=18931&MevzuatTertip=5> adresinden 04 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Dalkıran, Y. (1998). Tarife dışı engeller AB ve Türkiye'de uygulamaları [Uzmanlık Tezi]. Başbakanlık, Gümrük Müsteşarlığı, Gümrükler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Demir, H. Y. (2013). 2023 İhracat hedefi kapsamında ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik gümrük politikaları, ihracatçıların sorunları ve olası çözüm önerileri [Uzmanlık Tezi]. Gümrük Ve Ticaret Bakanlığı, Ankara.

Deniz, A., Yeşilyurt, C., Ağırkaya, M. B. (2014). Sınır ticaretinde tüketicilerin İğdır ilinin sosyo-ekonomik yapısı üzerindeki etkileri. Atatürk İletişim Dergisi (7), 203-226.

Erdoğan, O. (2015). Yeni bir gümrük müdürlüğü kuruluş hikâyesi Kütahya gümrük müdürlüğü. Gümrük Ve Ticaret Dergisi (5), 94-102.

Erdoğan, O. (2016). İhracatta yerinde gümrükleme+ihtisas uygulamaları=iç lojistik hareketlilik. Gümrük ve Ticaret Dergisi (8), 24-29.

Güneş, R., Durmuş, A. F., Ceyhan, M. (2010). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki sınır ticareti: sınır ticaretinin gelişimini engelleyen faktörler ve çözüm önerileri. Akademik Yaklaşımlar Dergisi 1(1), 1-22.

International Trade Centre (ITC TradeMap). (2023). https://www.trademap.org/Country_SelProduct.aspx?nvp=1%7c%7c%7c%7c%7c4407%7c%7c%7c4%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1 adresinden 30 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Karakaş, M. (2010). Çam odun nematodu: Bursaphelenchus xylophilus (Nematoda: Parasitaphelenchidae). Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 3(1), 21-32.

Karakoç, H. (2008). Tarife dışı engeller mevzuat, uygulama ve trendler [Uzmanlık Tezi]. Başbakanlık, Gümrük Müsteşarlığı, Gümrükler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri (OAİB). (2023). GTİP sorgulama. <https://www.oaib.org.tr/tr/gtip-arama.html> adresinden 07 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Öztürk, İ., Badem, Ş. (2015). İhtisas gümrüğü uygulaması: tarife dışı önlem mi, gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması mı. Gümrük Ve Ticaret Dergisi (5), 105-107.

Öztürk, N. (2012). Dış ticaret kuram politika uygulama. Ekin Yayınevi, ISBN:978-605-5335-97-7, 73 (389).

Tarım ve Orman Bakanlığı. (2017). Çam solgunluk nematodu, Bursaphelenchus xylophilus. https://www.tarimorman.gov.tr/GKGM/Belgeler/DB_Bitki_Sagligi/Survey/5-Cam_Solgunluk_Nematodu_Bursaphelenchus_xylophilus_2017.pdf adresinden 10 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Ticaret Bakanlığı. (2023). Ekonomik görünüm Ekim 2023. <https://tagm.ticaret.gov.tr/data/5d3842e313b876143465b15c/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%20Eyl%C3%BCl%202023.pdf>, Sayfa: 63(74) adresinden 30 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Ticaret Bakanlığı. (2022). İhtisas gümrüğü uygulaması bilgilendirme broşürü. <https://ticaret.gov.tr/data/5d48195213b8762b40ceac88/%C4%B0ihtisas%20G%C3%BCm%C3%BCr%C4%9F%C3%BCl%20Uygulamas%C4%B1.docx> adresinden 02 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Türk Dil Kurumu. (2023). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 06 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2023). GTİP sorgulama. <https://www.tim.org.tr/tr/gtip-arama> adresinden 07 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ekim-2023-49628> adresinden 30 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Van Ticaret ve Sanayi Odası (Vantso). (2020). İhtisas gümrükleri raporu. https://www.vantso.org.tr/u/files/ihtisas_gumrukleri_raporu-XORHR7P_597.pdf adresinden 03 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Yağan, H. (2013). Gümrük ve dış ticaret sözlüğü. Yeni Gümrük Ve Ticaret Müfettişleri Derneği, İktisadi İşletmesi, Yayın No: 01. ISBN: 978-605-86177-0-4, Ankara.